

אנחנו במלחמה !?

המערכה בין המלחמות (המב"ם) כמלחמת מנע נגד איראן ו"צבאות הטרור"

רווה גלילי¹

אנחנו לא צריכים אזעקה כדי להבין שיש מלחמה. מלחמת מנע. נוכח התמשכות שחיקת ההרתעה של צה"ל מול התעצמות היריבים בנשק "שובר שוויון", החלה ישראל לנהל מלחמת מנע, הגם שלא בחרה כך במודע. מאמר זה בוחן את המב"ם בביקורתיות דרך התועלת המצרפית הנובעת מתוצאות המערכה ברמה האסטרטגית. טענת הכותב היא, שעל אף "מחירי הביטחון" והמוכנות למלחמה, המב"ם שלם וגדול מסך חלקיו. כלומר, המענה שהתפתח במב"ם מול איראן ו"צבאות הטרור" מאפשר לפעול בעליונות מודיעינית-מבצעית בכמה חזיתות תוך ניהול סיכונים המונע הסלמה. כל עוד הקברניטים יפעלו באופן מדוד וללא זחיחות, תוך ניצול "שולי ביטחון" ו"מרחב העמימות", זוהי המערכה האפקטיבית ביותר, הממצה את יתרונות צה"ל ומערכת הביטחון מול האילוצים הקיימים.

"מלחמת מנע - מלחמה שזים אחד הצדדים בנסיבות הנחות לו (בטרם נערך אויבו למתקפה עליו), כדי למנוע פריצת מלחמה בתנאים מדיניים-אסטרטגיים, העלולים להעמיד במצב של נחיתות אסטרטגית. מלחמה שכזו, יחמים מתוך תפיסה לפיה עימות צבאי שאין סכנתו מיידיית הוא בלתי נמנע, ולכן כל דחייה שלו תגרוך סיכון גדול מן הסכנה המיידיית לאינטרסים החיוניים של המדינה היום" (המילון למונחי צה"ל, 1998)

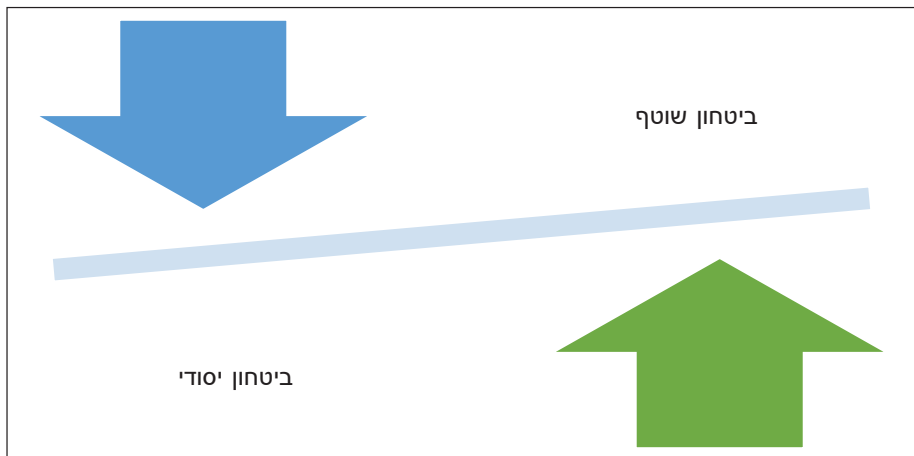
מבוא

מאז הקמתה מתמודדת מדינת ישראל עם שני אתגרי ביטחון מהותיים השונים זה מזה. הראשון, הנודע גם כ"ביטחון יסודי", עוסק בצורך הבסיסי של הצבא להתכונן למלחמה. השני, שבו יעסוק מאמר זה, הוא הפרקטיקה והצורך בביטחון שוטף (בט"ש) רצוף, נגד איומים ביטחוניים שאינם סכנה קיומית למדינה.

¹ סגן-אלוף (מיל') רווה גלילי מילא שורת תפקידים בצה"ל, בתפקידו האחרון במרכז דדו שימש כראש ענף פיתוח ידע מערכתי. הכותב מבקש להודות לחוקרים בוועדת העורכים של מרכז דדו על הסיוע ועל תרומתם הרבה בכתיבת המאמר.

בעשרות השנים האחרונות אנו נוקטים מדיניות ביטחונית העוסקת ב"ניהול הסכסוך" עם אויבנו – בפועל אנו נוקטים סבבי לחימה השוחקים את הרתעתנו הצבאית (אורטל וידעי, 2013, עמ' 1-23).² כל זאת במקביל להמשך התעצמות "צבאות הטרור" באופן משמעותי, במיוחד באמל"ח מתקדם ומדויק. **השחיקה בהרתעתנו לצד המשך התעצמות היריבים הובילו את מדינת ישראל לנהל "מלחמת מנע", הגם שבתחילה היא לא רצתה בכך באופן מודע. מלחמה זו קיבלה את הביטוי האופרטיבי "המערכה שבין המלחמות" – המב"ם.**

מטרת המאמר היא להניח תשתית תאורטית למלחמת מנע בהקשר המב"ם, ולאורה להציג את מורכבות התפיסה, את מאפייניה, את ייחודה ואת יתרונותיה. הטענה העיקרית היא, שתפיסת המב"ם היא בבחינת "השלם הגדול מסך חלקיו". קרי, נוסף על הישגיה הטקטיים, מתכתבת התפיסה עם אויבנו ברמה האסטרטגית וברמה הלאומית. בהמשך נדון בפוטנציאל הגלום בתפיסת המב"ם: בשאלה מדוע עלינו להימנע מלשקוט על השמרים ובצורך להמשיך ולפתחה ככל הניתן, היות שהיא משמשת כיום את עיקר תפיסת הביטחון השוטף של ישראל (למעט ענייני הפח"ע בגבולות).



תרשים 1: היחס בין שני אתגרי הביטחון המהותיים של ישראל

המב"ם לא הייתה קיימת אילולא חלו שינויים דרמטיים בסביבה החיצונית לנו, מה שאנו מכנים "האביב הערבי", במיוחד מלחמת האזרחים בסוריה שהובילה את אויבנו בזירה הצפונית לאובדן אכיפת הריבונות, ובכך נסללה הדרך למשמרות המהפכה האיראניים להיכנס למרחב ולפעול באין מפריע. עוד בטרם החלה פריחת האביב הערבי, היה שרוי צה"ל במבוכה אופרטיבית נוכח היציאה מרצועת הביטחון

² במאמר זה מביעים הכותבים ביקורת על דוקטרינת סבבי הלחימה של צה"ל בשל תוצאותיהם המוגבלות. נוכח השתנות האויב נדרשת תפיסת לחימה אחרת המסוגלת לפגוע באויב ולהכריח אותו לנטוש את דוקטרינת התמ"ס שלו.

בלבנון והתמקמות כוחות צה"ל על קו הגבול הבין-לאומי, והתקשה צהל לפעול כדי למנוע מארגון חזבאללה להתחזק ולהתעצם – תחילה בלבנון ובהמשך בכלל הזירה הצפונית. בהקשר זה שימשה מלחמת לבנון השנייה נקודת שבר בהבנה הישראלית כי היעדר הנוכחות הצה"לית אפשר לחזבאללה להכפיל את כוחו הצבאי ולהפוך מארגון טרור ל"צבא טרור", כפי שהמשיג זאת הרמטכ"ל כוכבי. לא זו אף זו, היציאה מרצועת הביטחון אומנם הבליטה את הקושי לפעול ללא החזקה פיזית בשטח הגאוגרפי, אך לבעיה הגאוגרפית נוספה ביתר שאת המוטיבציה האיראנית, שזיהתה היטב את הפער שנוצר והשכילה לפתח את תפיסת הלחימה באמצעות כוחות שלוחים (proxy) נגד מדינת ישראל.³ **הבעיה שהחלה בזעיר אנפין בדרום לבנון התפשטה והפכה כעת לבעיה החוצה מדינות ומשתרעת לאורך אלפי קילומטרים ופועלת סביבנו בכל החזיתות. במרבית שנות קיומה של ישראל האיום הביטחוני היה בעיקרו "אויב בעין" (בעגה הצבאית), אך כעת לאויב נסתר ורחוק מהעין הפועל בחסות מדינות אחרות.** הבעיה המבצעית בעבור צה"ל ומערכת הביטחון הפכה מורכבת ומאתגרת הרבה יותר. המענה שהתגבש במעלה הדרך הוא תפיסת "המערכה שבין המלחמות".⁴ במרוצת השנים התעצבו מאפייניה באופן שונה ומותאם לכל זירה וחזית (טל, 1998, עמ' 6-19). התפיסה מגלמת את מלחמת המנע של מדינת ישראל.

"מלחמת מנע" – בסיס תאורטי ומסגרת לדיון

במקרים רבים, כשאנו נדרשים לפתח דיון תאורטי על הגות צבאית, אנו פונים לעזרת איש הצבא הפרוסי והתאורטיקן קלאוזוביץ.⁵ אומנם טבע המלחמה נותר קבוע, אך יש לו כיום ביטויים שונים. במקרה הייחודי של מדינת ישראל ניתן להיעזר דווקא בראש הממשלה הראשון דוד בן-גוריון וברמטכ"ל הרביעי של צה"ל משה דיין כאנשי דעת ומעש, שיצרו והתוו את המדיניות הביטחונית בעבור מדינת ישראל כבר מימיה הראשונים, מדיניות המשמשת אותנו עד לימים אלה. תחילת הדיון על "מלחמת מנע" הייתה בהקשר למענה לחוליות המסתננים (פדאיון) בעניין זה אמר בן-גוריון כך:

"ביטחון, אני מתכוון לא רק לביטחון מדינה כולה, אלא ביטחון לאזרחי המדינה [...] נגד שונאים שמנהלים נגדנו מלחמה זעירה, אם או"ם [...] וארה"ב והסטייט דפרטמנט אין להם אמצעים ואין להם דרך אחרת להפסיק את רציחות מעבר לגבול – ואני חושש שאין להם [...] אז צריך שיהיה ברור לעולם! דמנו לא יהיה הפקר! ואין דרך אחרת, אלא תגמול חריף ותקיף." (טל, 1996, עמ' 109-132).⁶

³ כדי לשמור על מאמר קצר אמנע מתיאור כלל ההתפתחויות והפעולות שנקטה איראן מול מדינת ישראל. תפיסת "המערכות שבין המלחמות" עוסקת בכל הזירות ובכח חזיתות הלחימה של מדינת ישראל.

⁴ להרחבה ראה עזר גת, **מקורות המחשבה הצבאית המודרנית**, מערכות 2000. מרבית כתביו של קארל פון קלאוזוביץ עסקו יותר בתיאור המלחמה המוחלטת. בכתביו המאוחרים יותר הבין שיש מלחמה מוגבלת הנובעת משיקולים חברתיים ומדיניים, ולכן תמיד תהיה מוגבלת. כלומר, יש יחסי גומלין בין מטרות המלחמה לאמצעי בו משתמשים.

⁶ ראש הממשלה דוד בן-גוריון, מתוך פרוטוקול ישיבת מפא"י ספטמבר 1954. הישיבה התקיימה על רקע אירועים חוזרים ונשנים של הסתננות חוליות מפגעים ורציחת יהודים.

מדבריו ניתן ללמוד על המהלך המחשבתי של הקברניט ועל חשיבות מיצוי המהלכים המדיניים שרק לאחריהם הוא רואה לנכון לנקוט אמצעים צבאיים (קלאוזוביץ, כבר הזכרנו). מאוחר יותר התפתח הדיון ב"מלחמת המנע" ביחס לעימות המתהווה עם מצרים בכל הקשור למעבר בתעלת סואץ ומִצְרֵי טִירָאן, והדיון המהותי הבחין בכך שיש קו עדין (מאוד) המפריד בין מלחמת מנע ובין מלחמה כוללת (ההנחה הסמויה הייתה שמלחמה מנע יכולה להוביל למלחמה כוללת אך לא להפך). כלומר, **בפני הקברניטים עומדת השאלה על מחירה האפשריים של מלחמת המנע, באיזה אופן יש לנהלה, אילו פעילויות ישיגו הישג משמעותי אך לא יובילו למלחמה כוללת** או, לחלופין, לסנקציות מדינתיות וכלכליות נגד מדינת ישראל.

מלחמת ששת הימים החלה כמעין מלחמת מנע, אך בפועל הייתה "מכה מקדימה", חלק ממלחמה כוללת שבמסגרתה התאפשרה העברת הלחימה לשטח האויב. במהלך השנים ניתן לראות בחלק ממבצעי צה"ל, כמו "מבצע ליטני" (1978) ואחרים וגם מלחמת "שלום הגליל", "מלחמת מנע". קצרה היריעה מלסקור ולדון בכל דוגמה ומאפייניה הייחודיים, ולכן נעבור לשנים האחרונות שבהן צה"ל ומערכת הביטחון נדרשים להתמודד עם מאפייני אויב שונים מאלה שמולם התמודד ולחם צה"ל במלחמות ישראל.



איור 2: רכיבי "מלחמת מנע" לפי מילון צה"ל

המאפיין הבולט בלחימה זו נובע מכך שאלו אינם צבאות סדירים של מדינות ריבוניות, ונוסף על כך, החיכוך המבצעי אינו עוד רק ב"קו המגע" (גבולות מדינת ישראל). בתוך כך חלו התפתחויות טכנולוגיות משמעותיות בכל הקשור ליכולות הנשק תלול המסלול (על גווניו וסוגיו השונים) וביכולות הכטב"מים והרחפנים. כל אלה מאפשרים כיום לאויבינו לפעול הרחק מקו הגבול ואף ממדינות במעגל השני של מדינת ישראל. נוכח ההתפתחויות הטכנולוגיות שמרביתן מובלות על ידי איראן, התפתחה המערכה שבין המלחמות, ובמסגרתה הוגדרו בצה"ל ובמערכת הביטחון תכליות אסטרטגיות התואמות למאפייני הלחימה באויב (יפורטו בהמשך). בחינת

תכליות המערכה ביחס להגדרת "מלחמת מנע" (ראו תרשים) מאפשרת לנו להבין את המסגרת הרעיונית (התאורטית) שבה אנו פועלים ושלאורה אנו נדרשים לבחון את עמידת צה"ל בתכליות המערכה שבין המלחמות.

חלק ראשון - תפיסת המב"ם, מאפייניה וייחודה

חלף יותר מעשור מאז החלה להתגבש תפיסת המערכות שבין המלחמות, ונראה שזהו זמן ראוי לדיון בתובנות וביתרונות המרכזיים המייחדים את האופן שבו פועלת מערכת הביטחון במסגרת תפיסה זו. על ייחוד התפיסה ויישומה ניתן ללמוד כבר מהאופן שבו התארגנה המערכה. מנגנוני הפיקוד והשליטה המניעים אותה מופעלים על פי רוב על ידי המפקדים במטה הכללי (אגפי המבצעים, התכנון, חיל-האוויר והמודיעין), בשונה מהפעלת הכוח המוכרת בצה"ל הנעשית באמצעות הפיקודים המרחביים. כך ניתן ללמוד מדברי הרמטכ"ל רא"ל (מיל) גדי איזנקוט, לפיהם המב"ם "מאפשרת לצה"ל להילחם בארבע חזיתות במקביל" (איזנקוט, 2020) תוך ניהוג מדויק המבוצע ברמות הבכירות ביותר בצה"ל ובמערכת הביטחון.

1. מערכה מול בניין הכוח של היריב

"מחבר צה"ל נמסר כי מטוסי קרב של צה"ל תקפו הלילה בשטח סוריה עשרות מטוחות צבאיות השייכות לכוח קודס האיראני ולצבא הסורי. המטרות כללו טילי קרקע-אוויר, מפקדות, מחסני אמל"ח ובסיסים צבאיים. עוד מסר כי התקיפה בוצעה בתגובה לשיגור הרקטות עלידי כוח איראני משטח סוריה לשטח ישראל, וכונה לפגוע בשטח ישראל" (בר, סיריטי ושמואל אלמס, 2019)

צה"ל ביצע בשנים האחרונות מאות פעולות נגד בניין הכוח ותשתיות האויב – מחסני אמל"ח (ידלין, 2018),⁷ אמל"ח מתקדם מסוגים שונים, פרויקט דיוק הטילים. נקיטת היוזמה מול מערכי אויב בהתהוות אינה דבר של מה בכך. דפוס הפעולה שתואר מתקיים בצה"ל ובמערכת הביטחון מקדמת דנא, אך ארגונו והפעלתו באופן אפקטיבי הם חידוש משמעותי, ובכך הבשורה ובכך גם ההצלחה.

פעולות צבאיות נגד בניין הכוח של האויב הן רכיב יסודי ומרכזי במלחמת המנע שישראל מבצעת בגזרות השונות. בחלק לא מבוטל מן התקיפות, אמצעי הלחימה והתשתיות עדיין אינם מבצעים, אלא שברור לנו כי תקיפתם משבשת, מעכבת ולעיתים אף מונעת מהאויב להתעצם ולהשיג יכולות אש מתקדמות ומדויקות שעלויות לשמש מקדם משמעותי ואף שובר שוויון בלחימה הבאה.

אסטרטגיית צה"ל הגדירה היטב את מטרות המערכה, ואלה הן: (1) לצמצם איומים קיימים ומתהווים; (2) להרחיק את המלחמה וליצור תנאים טובים יותר לניצחון בה; (3) לשמר את ההרתעה ולחזק אותה; (4) להגדיל את הנכסיות הישראלית של מדינת

⁷ ישראל נקטה בעבר פעולות מנע, כגון תקיפת הכור בעיראק (1981) – פעולה שפיתחה בצורה לא פורמלית את "דוקטרינת בנין" וכך בהמשך פעולת המנע של תקיפת הכור בסוריה (2007).

ישראל בכלל ושל צה"ל בפרט בעיני שותפינו; (5) לשמר את חופש הפעולה של צה"ל ולצמצם את זה של האויב (אסטרטגית צה"ל, 2018).

ראוי לשים לב לדבר החידוש בהפעלת הכוח שמערכה זו מביאה ביחס לפעולות צה"ל בשגרה (ענישה, תגמול, סיכול איום מיידי ועוד). למעשה המערכה מוכוונת לפעול מול בניין הכוח של האויב כתפיסת פעולה מניעתית, שאינה ממתינה כצופה מהצד בהתעצמות האויב לקראת העימות או המלחמה הבאה מולנו.

2. עליונות אסטרטגית, הקרנת עוצמה ו"הרתעה מצטברת"

מושגים אלה ניתנים להשגה באמצעות **פעולות מתמשכות** נגד היריב – בפעולה ישירה נגדו או נגד נותן החסות שלו. ניתן למצוא סממן לכך באופן שבו התנהלו מבצעי צה"ל בעשורים האחרונים. **תכלית ה"הרתעה המצטברת" היא למעשה שכנוע היריב כי לאורך זמן אינו יכול להרשות לעצמו להתמיד במאבקו** (גם אם סף הסבל שלו גבוה), כיוון שמדינת ישראל נכונה להסלים ולהתמיד במאבק גם מעבר לסף הסבל הזה (שיפטן, 2018, עמ' 99–122). למעשה, ניתן לראות במב"ם חלק מביצור עליונותה האסטרטגית של מדינת ישראל ביחס לניהול או אפילו נרמול היחסים עם מדינות האזור באמצעות פעולות גלויות וחסויות המשמשות תמצית הביטחון השוטף. ביטויים לכך ניתן למצוא בהשפעות ישירות לצד השפעות עקיפות הנובעות מפעולות המבוצעות במב"ם. חלקן פוגעות באופן ישיר, מדוד ומדויק באויב. לדוגמה, באמצעות השמדת אמל"ח או פגיעה בבכירים או בתשתיות. לכל פעולה ישירה יש גם "השפעה עקיפה", הנובעת מהלחץ המצטבר על האויב (כשזה נחשף שוב ושוב בחולשותיו, בחדירות הארגונית, בכישלון מתמשך ובאי-ביצוע המשימה), כמו גם מהאופן שבו מתבוננים כלל השחקנים האזוריים והמעצמתיים בנחישות צה"ל ומדינת ישראל לפעול מול איומים. **השילוב בין הנחישות בהפעלת הכוח ובין יכולות מבצעיות ומודיעיניות מוביל להרתעה מצטברת ולעליונות אסטרטגית.**

מאפיין ייחודי נוסף שיש לקושרו לפעילות במב"ם הוא **"הקרנת כוח צבאי"**. פרופ' רוזן דן בהקרנת כוח הנובעת מהא-סימטריה שנוצרה בארה"ב בשל ניצול טכנולוגיות המידע ומימושן בפעולות צבאיות. רוזן מציע נוסחה לאומדן הקרנת הכוח: **"הקרנת כוח היא היכולת לבצע פעולות צבאיות במרחק רב מבסיס האם של הכוח תוך פרק זמן קצר** במיוחד" (רוזן, 2019, עמ' 33–45). שני הפרמטרים נמדדים ביחס לביצוע פעולות צבאיות סטנדרטיות על פי אמת המידה של סדר גודל פי עשרה: **פעולות צבאיות שמתקיימות בעשירית מהזמן הסטנדרטי ובמרחק גדול פי עשרה מהרגיל יסווגו כ"הקרנת כוח"**. כך, למשל, פעולת צה"ל בגבול רמת הגולן עם סוריה נתפסת כפעולה סטנדרטית, בעוד שפעולה במרחב שדה התעופה הבינ-לאומי בדמשק, הממוקם כ-60 ק"מ בקו אווירי מגבול ישראל, או לחלופין פעולה במרחב אל-בוכמאל, הנמצא כ-400 ק"מ בקו אווירי מגבול ישראל, נתפסות הן כנחישות מדינית והן כהוכחת יכולת מבצעית ומודיעינית של צה"ל לפעולה בעומק

שטח האויב. בהקשר זה ראוי להביא מדברי ההיסטוריון והאסטרטג א. לוטוואק: "עוצמה צבאית מסוגלת לשכנע או להניא, רק אם הזולת מעריך כי היא עשויה להיות מופעלת" (לוטוואק, 2002, עמ' 276-293).

מונח חשוב נוסף בענייננו שהציע לוטוואק הוא - "שכנוע חמוש" (Armed persuasion), שבהתאמה הנכונה ממחיש את הפעילות במב"ם טוב יותר ממושג ה"הרתעה", שאינו משרת נאמנה מצב שבו סכסוכים נמשכים זמן רב.⁸ לפי לוטוואק, "הרתעה" היא מילה המוטה משיקולים פוליטיים ותרבותיים, ועל כן אינה מיטיבה עם תיאור האסטרטגיה. לעומת זאת, השימוש במונח "שכנוע" מספק לשיח האסטרטגי צדדים של שיח חיובי (לשכנע) לצד שיח מרתיע (להניא).

**פעולות צבאיות שמתקיימות בעשירית מהזמן הסטנדרטי
ובמרחק גדול פי עשרה מהרגיל יסווגו כ"הקרנת כוח". כך,
למשל, פעולת צה"ל בגבול רמת הגולן עם סוריה נתפסת
כפעולה סטנדרטית, בעוד שפעולה במרחב שדה התעופה
הבין-לאומי בדמשק, הממוקם כ-60 ק"מ בקו אווירי מגבול
ישראל, או במרחב אל-בוכמאל, הנמצא כ-400 ק"מ בקו אווירי
מגבול ישראל, נתפסות הן כנחישות מדינית והן כהוכחת יכולת
מבצעית ומודיעינית לפעולה בעומק שטח האויב**

על כן, זהו מושג מתאים יותר לתיאור פעולות המב"ם בשגרה, היות שאנו מעריכים כי פעולות אלו יגרמו לאויב לחוש מאוים או מאולץ, ועל כן ישתכנע וישנה את דרכי פעולתו. כך גם בהקשר האזורי הרחב עשויות המדינות הערביות סביבנו לראות בפעולות הללו עוצמה צבאית ישראלית, דבר אשר "ישכנע" אותן לכונן קשרים מדיניים ובעת הצורך יחסים ברובד הצבאי (דקל ושוסטרמן, 2020).⁹

מהאמור לעיל ניתן לראות כי ההשפעות של פעולות המב"ם רחבות הרבה יותר מתוצאותיה של הפעולה הבודדת. אלוף (מיל) ידלין מציין שבשנים האחרונות נרשם שיפור ניכר במעמדה של ישראל בזירה האזורית (לדבריו "נפרצה תקרת הזכוכית") עקב שדרוג היחסים בינה לבין המדינות הסוניות הפרגמטיות, ובראשן מצרים וערב

⁸ היחב"ל מתאר את ההשפעה כמושג המורכב משני חלקים: "הרתעה" - השפעה על הצד השני להימנע ממשוה; "כפייה" - השפעה על השחקן השני לעשות משהו. ניתן לראות במושג השכנוע החימוש שהוא יותר קרוב ל"כפייה".

⁹ "הסכמי אברהם" הם מספר הסכמים לנרמול היחסים שבין ישראל למספר מדינות ערביות שנוצרו בתיווך ארצות הברית. ההסכם נחתם ב-15 בספטמבר 2020 בבית הלבן על ידי ארצות הברית, איחוד האמירויות הערביות, בחריין וישראל. כותרת ההסכם בין ישראל לאיחוד האמירויות - Treaty of Peace, Diplomatic Relations and Full Normalization - מעידה על שאיפת השותפים לו לראותו מהלך היסטורי, נוסף על ההקשר הנוכחי.

הסעודית (ידלין, 2018, עמ' 104-110). הדבר נובע מעליית משקלם של אינטרסים משותפים להן ולישראל, במיוחד המאבק באיראן ובגורמים שיעים קיצוניים (ידלין, 2020, עמ' 50). לפיכך ניתן לראות כיצד הפעולות במב"ם משקפות את עוצמתה ואת יתרונותיה של מדינת ישראל ואף מחזקות אותה בסביבה האסטרטגית עד כדי פתיחת אפשרויות חדשות המסייעות בעיצוב הסביבה ובחזוק האינטרסים המשותפים (אוריון ודקל, 2016).

3. **"השלם גדול מסך חלקיו" - על הקשר בין פעולה ברמה הטקטית לרמה האסטרטגית-לאומית**
דוגמה טובה ניתן למצוא בקשר בין הפעולה הטקטית לרמה האסטרטגית והשפעת פעילות המב"ם. כך, ב-25 ביוני 2019 התכנסה בירושלים ועידה משולשת שהורכבה מיועצי הביטחון הלאומי של ארה"ב, רוסיה וישראל (קוזין, 2019). עצם הכינוס הוא ציון דרך היסטורי אך לא פחות מכך היו הדברים שנאמרו וחיזקו את מעמדה האסטרטגי של ישראל:

"ישראל פעלה מאות פעמים כדי למנוע את התבססותה הצבאית של איראן בסוריה בזמן שהיא קוראת בגלוי להשמדתנו ופועלת לשם כך. פעלנו מאות פעמים כדי למנוע מאיראן העברת נשק מתוחכם לחיזבאללה והקמת חזית שנייה בצפון נגד ישראל מרמת הגולן. ישראל תמשיך למנוע מאיראן להשתמש בשטחן של מדינות שכנות כבסיס למתקפות נגדנו וישראל תגיב בעוצמה לכל מתקפה כזאת".

ציטוט זה מתוך הוועידה מאפשר הצצה, גם אם מוגבלת, לרוח הדברים ולמיצובה האסטרטגי של ישראל. **מפגש שכזה איננו דבר שבשגרה, וכדי שיהיה ניתן לקיימו, נדרשו תנאים גאופוליטיים מתאימים. ניתן להסיק כי משתתפי הוועידה מוצאים במדינת ישראל שחקן משמעותי רב-ערך ובעל אינטרסים במרחב האזורי.**

למעשה הפעילות במב"ם היא רכיב משמעותי בסדר היום האזורי, ובהקשרו מתאפשרים קשרים הדוקים בין המדינות ואף תיאום בין הגורמים המדיניים והביטחוניים ברמות הבכירות ביותר. מצב זה אינו מובן מאליו. היכולת של ראש ממשלה ישראלי להרים את שפופרת הטלפון (ללא גורם מתווך ובתדירות גבוהה), כשבקצה השני עונה אחד מראשי המדינות המובילות או אחת המעצמות הגדולות והמשפיעות בעולם, נובעת מהוכחת יכולת ונחישות שאינן "מס שפתיים", אלא נסמכות על פעולות ועל תוצאות. כך, למשל, כשצה"ל פועל מול חיזבאללה בסוריה או נגד אויב במדינה אחרת במזרח התיכון, **לעיתים תוצאת התקיפה (מה נפגע ואיך) אינה חשובה כמו עצם הפעולה - היכולת לפעול נוכח שלל מערכי ההגנה של האויב ולהפתיעו בכל פעם מחדש.** זוהי תעוזה מדינית וצבאית כאחת, המאפשרת נטילת סיכון מחושב למרות המגבלות והאילוצים שמציב הצד השני. לפיכך, עצם ביצוע הפעולה ממחיש לאויבינו את "ידה הארוכה" (מבצעית ומודיעינית) של מדינת ישראל.

העליונות מובחנת לא רק על ידי אויבינו אלא גם על ידי ידידינו, שבחרים להדק

עימנו קשרים (אייכנר, 2018). בתוך כך ישנם "שחקנים" נוספים המשקיפים מן הצד ומבינים שמדינת ישראל וצה"ל נמצאים בחזית המלחמה בארגוני הטרור ושיש חשיבות רבה בשימור ובפיתוח הקשרים המדיניים והביטחוניים עם מדינת ישראל ועם צה"ל (אמיר, 2019).¹⁰ הידוק הקשרים המדיניים עשוי להועיל למדינת ישראל לא רק בעת שגרה אלא גם בעיתות חירום ומלחמה באמצעות מתן תמיכה וגיווי מדיני לישראל במוסדות הבין-לאומית.

4. יוזמה ופרואקטיביות במערכה התשתית

המב"ם היא 'קיר הברזל' המשופר המבוסס על מטאפורת "קיר הברזל" שהגה ז'בוטינסקי, ולמרות ההבדלים הרבים, המטאפורה מסייעת **לראות במב"ם ביטוי מתקדם, אקטיבי, שנועד להתיש ולהחליש את היריב**. המב"ם איננה תפיסה המסתיימת בניצחון ובהכרעת היריב, אלא, כפי שכתב ז'בוטינסקי: "עד שיותשו יריבינו – כי אז, ורק אז, יכירו בנו".

הגישה הפרו-אקטיבית במב"ם מייצרת ליריבינו קושי משמעותי **כשהם מותקפים בשטחי ההתארגנות ובתשתיות הלחימה** באופן תדיר. לא עוד "ישיבה על הגדר" או המתנה ש"הרקטות יחלידו". דווקא הגישה הפרו-אקטיבית, ככל שתאריך, תשמש בסיס אידיאולוגי טוב יותר להתשת אויבינו, ובכך לכאורה תקרבם להכרה בקיומנו. המב"ם היא מערכה התשתית המוגדרת באסטרטגיית צה"ל תחת הגיונות המניעה וההשפעה. לפיכך עלינו להבין, שתהליך הערכת הישג המקובל בצה"ל לאחר כל פעולה בודדת מפספס את התמונה הגדולה. למערכה מסוג זה אין "זבנג וגמרנו", **ויש לבחון הצלחותיה לאור "תוצאה מצרפית" – סך הפעולות המתבצעות במהלכה לאורך זמן ותוצאותיהן המצרפיות**. הערכה זו לוקחת זמן, וחלקים רבים מהצלחותיה אינם פומביים. יתרה מכך, במערכה מסוג זה נעשה שימוש בכלים מעולם התודעה וההשפעה הניתנים לאומדן רק לאחר פרק זמן ארוך.

נקיטת היוזמה הצבאית מקלה עלינו לשלוט בהסלמה (כפי שיורחב בהמשך). בכך עיקרון הבסיס של המערכה בא לידי ביטוי בכל הקשור ל"הימנעות מהסלמה רחבה שעשויה להוביל למלחמה" (ליש, 2019, עמ' 113–119), ובד בבד יכול צה"ל להמשיך לבנות כוח ולהתכונן למלחמה בעוד שהיריב נפגע ומוחלש (אוריון ודקל, 2016).

¹⁰ "לא אחת הצהירה מערכת הביטחון כי ישראל, באמצעות המודיעין שלה, מסכלת פיגועי טרור בכל העולם. גם ראש הממשלה נתניהו אמר מספר פעמים, שחיזוק מערכת היחסים של ישראל עם מדינות ערב בא בזכות היכולת של קהילת המודיעין הישראלית לסכל טרור: [...] רק בחודש האחרון אישרה הצנזורה לפרסם כי המוסד ואמ"ן העבירו מידע לארגוני הביון ב-20 מדינות בעולם, שמנע פיגועים של דאעש ואיראן".

5. פעולה לאורך כל "שרשרת הערך" של האויב

"יכולת ללא הזדמנות אינה שווה דבר"
(נפוליאון בונפרטה)

חלק משיטת ניהול וניהוג המערכה בוחן ופועל באופן עיתי מול כלל רכיבי "שרשרת-הערך" במערכת היריבה. כך, לדוגמה, נגד פיתוח האמל"ח מתבצע מגוון פעילויות מבצעיות משלב הפיתוח ועד למחסן התחמושת בשטח. ההסתכלות השלמה על בניין הכוח של היריב מתאפשרת הודות לחיבור הבלתי אמצעי בין כלל גופי הביטחון, שנוצר כחלק מגיבוש תפיסת המב"ם. במצב זה ישנו מיצוי מיטבי ליתרונותיו היחסיים של כל ארגון במערכת הביטחונית ביחס למושאי הפעולה השונים, ובכך מתאפשרת שילוביות ברמה הגבוהה ביותר ובאופן מובנה בין כלל גופי הביטחון של מדינת ישראל.

6. "קצה קרחון" - על המב"ם שאנו רואים (מערכה גלויה, חסויה וחשאית) וכפתור העמימות

"העין ראה רק את מה שהמוח מסוגל להבין"
(אנרי ברגסון, פילוסוף צרפתי)

מהו מושג העמימות? מן המתואר עד כה ניתן להבין שהמב"ם היא תפיסת פעולה אחרת, שונה ממה שהכרנו, שהרי במהותה היא התקפית ויוזמת, אך מתנהלת תחת עיקרון פעולה ייחודי המחייב את מתכנני המבצע "לפעול מתחת לסף המלחמה", כך שהפעולה לא תוביל את הצד השני לפתוח במלחמה. לפיכך חלק ניכר מהפעולות מכוון ומבוצע כך, שלצד השני יהיה קושי לאתרן או להבין ממה, מתי וכיצד נפגע, או לחלופין מכוון לפגוע רק בתשתיות האמל"ח ולהימנע מפגיעה בחיי אדם. בכך מאפשרת התפיסה לבצע פעולות ב"מרחבים האפורים" (Berman and gray zones) (Friedman, 2017)¹¹ שבהם הפעלת הכוח הצבאי הסטנדרטי אינה יכולה להתקיים בשל מחיריה הגבוהים.

אסטרטגיית צה"ל הגדירה את הפעלת הכוח במב"ם באופן גלוי, חסוי או חשאי (אסטרטגיית צה"ל, 2018, עמ' 21). עיקרו של הרובד הגלוי קינטי (תקיפות של חיל-האוויר), ועליו אנו שומעים, וקוראים, בעיקר מפרסומים זרים. עיקר הדיון הציבורי-ביטחוני נסוב סביבו בהתייחס לכל פעולה - "האם המטרה נפגעה או שצה"ל החטיא? ומה תהיינה תגובות האויב?". לעומת זאת, המערכה שבין המלחמות היא במהותה בעלת אופי חשאי (מצב שבו היריב אינו יודע מי פגע בו), וחלק ניכר מהפעולות המבוצעות במערכה אינו ידוע ואינו יכול לבוא כלל לידי ביטוי בשיח הציבורי-ביטחוני. כך, למשל, ייתכן שבאמצעות פעולות חשאיות נפגע האויב במספר תחומים, דוגמת התחום הכלכלי, השפעה על תודעת היריב (חדירות ארגונית, חשיפת

¹¹ "אסטרטגיה שבה השחקן מנסה לשנות את הסטטוס-קוו באמצעות שיטות פעולה מתחת לרף המלחמה. בכך השחקנים משיגים יעדים שהיו יכולים להשיג בעבר רק דרך מערכה קונבנציונלית. האסטרטגיה הזו ננקטת כאשר אין רוצים מלחמה ורק להשיג יתרון על הצד השני. כך, למשל, השתלטות על איים על ידי סין או רוסיה נעשית ללא תמרונים והפעלת כוחות משמעותיים".

יכולות), פעולות סיכול טכנולוגי וסיכול ממוקד של מוקדי ידע או פעולות הנעשות במרחב הקיברנטי וכיוצא באלה. המשותף להן הוא סנכרון וביצוע תחת מטרה ורעיון מבצעי אחד, המאפשרים הגברה ניכרת של התועלת המבצעית בכל פעולה. **"כפתור העמימות"** ההכרח לשלוט (ככל הניתן) בהסלמה, הוסיף לארגז הכלים הטקטי-אסטרטגי את "כפתור העמימות" המתקיים בכל מבצע במב"ם והמופעל כתלות בהקשר הייחודי של הפעולה. בבסיס עומדות השאלות האלה: האם מפרסמים את הפעולה או נמנעים מפרסום ומלקיחת אחריות? לשני המקרים יתרונות וחסרונות, כפי שנראה בהמשך. עוצמת "הכפתור" משקללת בין היתר את עיתוי הפעולה והתדירות, המרחב, ומה נתקף - תשתיות או אנשים וכדומה. העמימות מאפשרת לשני הצדדים להכיל את האירוע ולהימנע מתגובה או לכל הפחות להגיב באופן מופחת (גינוי פומבי בתקשורת או במוסדות הבין-לאומית, איום או תגובה קינטית "קלה" שלא תוביל לסבב אלימות), שאינו מחשק את הצדדים ומונע הסלמה בלתי מתוכננת (גולן, 2020).

הפעולות הגלויות הן אותו "קצה קרחון" העלול להוביל להסלמה, ולכן מדיניות המב"ם היא להימנע ממתן פומביות ומנשיאה באחריות לפעולה ולתוצאותיה. עם זאת, לעיתים דווקא מתן פומביות לפעולה חשוב ובעל הישגים טובים יותר מהפעולה עצמה - זהו למעשה השימוש בכפתור העמימות ככלי נוסף בכלים המבצעיים הקיימים במערכה. כך, למשל, מסר פומבי לצד השני עשוי לסייע במניעת פעולה או ביכולת ההכחשה של הצד השני אם תינקט פעולה נגדו. על פי רוב, פרסום יזום של מי מהצדדים יהיה רכיב נוסף במערכה, בבחינת יכולת לגלות טפח ולכסות טפחיים. דוגמה לכך ניתן למצוא בדברי דובר צה"ל, שפרסם מאמר בכמה אתרי אינטרנט ערביים ובו קבע כך: "לבנון הפכה למפעל הטילים של איראן", ובכך למעשה הזהיר את הלבנונים כי איראן משחקת בגורלם [...] שמטרתם העיקרית היא מניעת הקמת מפעלים איראניים לייצור ולהרכבה של טילים מדויקים בלבנון" (מלמן, 2018). דוגמה נוספת לאופן שבו ממומשת מדיניות העמימות היא זאת:

הרמטכ"ל אמר כי צה"ל תקף אלפי מטרות בסוריה, ראש הממשלה חשף כי ישראל היא שאחראית לתקיפה בדמשק בסוף השבוע - והרקע להחלטה לכאורה "לשבור את העמימות" נעוץ דווקא במתרחש בתוך איראן [...] בריאיון ל"ניו יורק טיימס" אמר הרמטכ"ל כי ישראל ביצעה אלפי תקיפות כאלה - מרביתן מהאוויר, ואחרות על ידי יחידות מיוחדות ועל ידי טילים קרקעיים. (בן ישי, 2019).

כך גם פרסום זה ודומיו:

"יותר מ-200 מטרות בשנה וחצי: צה"ל חושף את היקף התקיפות בסוריה [...] צה"ל תקף מאז 2017 202 מטרות בסוריה, כך חשפו היום (שלישי) גורמים בצבא, והוסיפו כי התקיפות שנועדו למנוע התבססות איראנית גרמו לכך שהאיראנים פינו בסיסים בסוריה, ועצרו הברחות נשק." (בוחבוט, 2018)

פרסומים אלה מאפשרים לנו לראות כיצד "כפתור העמימות" משמש כלי מבצעי המכוון את עוצמת הפעולה, ומאפשר לדרג המדיני והצבאי ייעול בציר קבלת ההחלטות בסוגיות זמן ומרחב בכל הקשור להחלטה אם לנקוט פעולה יזומה או דווקא להמתין ולהגיב בעיתוי ובתנאים משופרים אופרטיבית ואסטרטגית.

מה הם יתרונותיה הייחודיים של המערכה שבין המלחמות?
א. "ארבע חזיתות במקביל"

תפיסת המב"ם מאפשרת שליטה בהפעלת כוח צבאי בכל המרחב, באופן מדויק ותלוי הקשר ובעוצמה משתנה. במשך מספר שנים היה קיים "וקום תפיסתי" כתוצאה מיציאת כוחות צה"ל מרצועת הביטחון. לבסוף גובשה תפיסת המערכה שבין המלחמות.¹² המערכה לא נולדה בן־לילה, ולמעשה ניתן לראות בהתהוותה תוצאה מהתלכדות של שני תנאים. הראשון הוא הכורח להמשיך ולפעול מול אויבנו מעבר לגדר בשטחם. השני הוא השתנות משמעותית ב"סביבה האסטרטגית",¹³ כפי שתוארה בתחילת המאמר. בפועל באמצעות מימוש המב"ם "הפסקנו להגן מקו השער", וכעת אנו משחקים על כל המגרש. בבסיס התפיסה עומדת הבנה (סמויה) שפגיעה באויב הרחק משטחנו מאפשרת הקרנת כוח וגם הגנה משופרת, טובה יותר, על אזרחי מדינת ישראל. כיום משמשת תפיסת "המערכה בין מלחמות" מסגרת תפיסית לפעולות צה"ל בשגרה (אסטרטגיית צה"ל, 2018, עמ' 23–24).

ב. צמצום החיכוך המבצעי

אופן הפעולה שננקט במב"ם מצליח לעקוף את שדה המוקשים (תרתי משמע) בהתמודדות עם אויב המגן בשטחו¹⁴ באמצעות שיטות פעולה־מנגד – אווריות, קרקעיות (באמצעות כוחות מיוחדים) או בסב"ר – שעוקפות את החיכוך המבצעי ואת מערכי הגנת האויב. רוב הפעולות מבוצעות באופן כירורגי תוך ניצול מיטבי של איכות המודיעין ושל יכולות התקפיות מדויקות, ובכך מצטמצמים משמעותית מחירי החיכוך המבצעי בין הכוחות הלוחמים. כך גם יכול הצד השני להכיל את תוצאות הפעולה, בעיקר בהיעדר פגיעה באנשים (קובוביץ, 2020; מערכת פז"ם, 2020),¹⁵ וכך מונעים צעדי הסלמה ותגובה נרחבים.

¹² להרחבה נוספת ניתן לקרוא את המאמר של אלוף (מיל) ניצן אלון ודנה פרייזר־סוירי (2019), "ריצת מרתון ותקיעת מקלות בגלגלי האויב, המערכות שבין המלחמות בצה"ל", **בין הקטבים** 22–23, עמ' 13–31.

¹³ **תורת המבצעים**, מטכ"ל 3–תת 01, עמ' 51: "לסביבה האסטרטגית אין גבולות; לא במרחב; לא בזמן. יש לנתח ולהעריך אותה באופן מתמשך, להבחין בקשרים הקיימים והמתהווים בין מרכיביה, לבחון כיצד הם משפיעים ומושפעים הדדית".

¹⁴ רוב החיכוך המבצעי הוא בין מערכי ההגנה האווירית של האויב לבין כלי הטיס והחימוש שבדרכם למטרה.

¹⁵ תגבור הכוחות נמשך תקופה ארוכה מחשש לפעולת גמול או גביית מחיר של חיזבאללה. חודשיים לאחר הרג הפעיל פרסם חיזבאללה סרטון הקורא ל"עין תחת עין".

ג. שיבוש, צמצום ועיכוב התעצמות האויב

בשונה מכוחות צה"ל שפעלו ברצועת הביטחון בלבנון, ופעולתם הוגבלה למרחב גאוגרפי מסוים, בתפיסת המב"ם פועלים מול בניין הכוח של האויב ונגד כל שרשרת הערך שלו. כלומר לא פועלים רק להשמדה או לנטרול המחסן שאליו האמל"ח הגיע, אלא בוחנים מהיכן הגיע האמל"ח, מהן דרכי התנועה והמשלוח ובאילו מדינה ומפעל הוא יוצר. כך, כשרואים את התמונה המלאה, נוצרות הזדמנויות מבצעיות רבות יותר לפעולות סיכול, שיבוש והשמדת אמל"ח ותשתיות במגוון שיטות פעולה.

ד. צמצום "מחירי הביטחון"

הפעולות הכירורגיות, שמרביתן נעשות מנגד, מצליחות להימנע מתשלום מחירי הביטחון הגבוהים, כמו אלה שנדרשו כשצה"ל פעל ברצועת הביטחון בלבנון, לצורך החזקת מערך לוגיסטי נרחב (שיירות ממוגנות, אחזקת מוצבים, תספוק כוחות ועוד). ראוי להדגיש כי העלויות והמשאבים הדרושים למערכי איסוף המודיעין והחימוש המתקדם אינם מבוטלים, והם (כמעט) תנאי לביצוע המשימות במב"ם. למרות זאת אלה עדיין נמוכים משמעותית מעלויות התפעול והחזקת כוחות בשטח. יתר על כן, הם מאפשרים מזעור הסיכון לחייהם של הנמצאים בשטח כמעטפת שאינה לצורך ביצוע המשימה העיקרית.

ה. למידה מבצעית מתמשכת ומסונכרנת בין הזרועות והגופים הביטחוניים

שיטת הפעולה במב"ם יצרה התארגנויות חדשות בשולחנות התכנון והפיקוד. "השולחנות העגולים" מייצרים תובנות ויכולות מבצעיות חדשות, וכפועל יוצא מתפתח ידע רב שאינו בר־מדידה כספית, אך משמעויותיו חיוניות בעבור מערכת הביטחון. במקביל לכך נוצרים ומתהדקים חיבורים בין גופי המטה הכללי, אמ"ן, חיל־האוויר, אגף המבצעים ואג"ת לצד חיבור ושיח משמעותי עם גופי ביטחון מחוץ לצה"ל. כל זה נובע מהאמון שנוצר בתוך המערכת וכתוצאה מחיכוך מבצעי תדיר עם מערכי האויב. למידה זאת דומה ללמידה מהחיכוך המבצעי בפעולות צה"ל ברצועת הביטחון, אולם אז הלמידה והסנכרון התקיימו רק ברמת הפיקוד המרחבי וביחידות הקרקעיות שפעלו בשטח.

חלק שני - מחירי המערכה - מחירי מלחמת המנע

לאחר שעמדנו באריכות על מאפייני המב"ם, במיוחד על יתרונותיה והישגיה, בכדי שנוכל לנהל דיון אמיתי ומעמיק על התפיסה, עלינו לבחון זאת לאור העלויות והמחירים שצה"ל ומערכת הביטחון משלמים. קרי, האם בעוד מספר שנים או במלחמה הבאה נשלם את מחירי חוסר המוכנות של הצבא כתוצאה משגרת המב"ם?

1. כשירות מבצעית ובניין כוח לשגרת מב"ם נגד בניין כוח ומוכנות למלחמה עד כמה על צה"ל להשקיע במערכי לחימה לשגרה וכשירות מבצעית (תפיסות, אמל"ח, אימונים תשתיות, כוח אדם) או בשיפור המוכנות והכשירות למלחמה? השאלה מלווה את מקבלי ההחלטות בצה"ל מראשית הפעולות במב"ם, וככל הנראה תמשיך להידון גם בעתיד. התשובה אליה כמובן מורכבת וקשורה קשר הדוק לשאלה אל מי הופנתה (אל זרוע היבשה, חיל-האוויר, אמ"ן או הפיקוד המרחבי). מצד אחד, פעולות נגד תשתיות בניין הכוח של האויב, כשהן עוד בשלבי הקמתן, מעכבות, משבשות ועשויות אף למנוע את מימוש תוכניותיו. מן הצד האחר, לפעולות הללו יש תקורה גבוהה של משאבים, במיוחד משאב המודיעין, והן עלולות אף להסלים ולהוביל למלחמה. יתרה מכך, השקעה בבניין הכוח לצרכים המבצעיים של "כאן ועכשיו" פוגעת בהכרח במוכנות בניין הכוח לחירום. ניתן להניח ששיפור המוכנות והכשירות למלחמה יאפשרו לצה"ל לפגוש את האויב כשכוחותינו ערוכים

המערכה לא נולדה בן-לילה, ולמעשה ניתן לראות בהתהוותה תוצאה מהתלכדות של שני תנאים. הראשון הוא הכורח להמשיך ולפעול מול אויבינו מעבר לגדר בשטחם. השני הוא השתנות משמעותית ב"סביבה האסטרטגית"

ומוכנים טוב יותר. כאמור, בשני המצבים איש אינו יודע מתי ואם בכלל תתרחש מלחמה. כך שמן הצד האחד אין כל ספק שביצוע פעולות יזומות נגד האויב עלול לקרבו לנקיטת צעדים מלחמתיים; מן הצד האחר, אויב שיתעצם ללא מפריע עשוי לקבל ביטחון ביכולותיו וליזום את המלחמה, וזהו מצב שצה"ל מעדיף להימנע ממנו. הדיון בעניין שאלת מוכנות צה"ל למלחמה מתנהל ברמת המטה הכללי כל העת, ואחת מסוגיות הליבה עוסקת במשאב המודיעיני ובתעדוף משימותיו. כך לדוגמה, האם כלי האיסוף השונים יוכוונו לטובת משימות השגרה או למול מערכי האויב במלחמה. גם לשאלה זו אין תשובה אחת, והיא תלויה בהקשר הייחודי מול האויב. נוסף על כך, ישנה הנחה גלויה-סמויה שצה"ל נמדד (אך ורק) ביכולתו לנצח במלחמה – זו מטרתו וזה ייעודו. מכאן נגזרת השאלה האם המב"ם מסיטה, מזיקה או מפריעה לצה"ל להשיג יכולת זו, או שמא החיכויים המבצעיים עם מערכי האויב בשגרה דווקא הם אלו השומרים על מוכנות צה"ל למלחמה ומשפרים אותה? **כמו כן, מוכנות למלחמה איננה סוגיה המורכבת ממשאבים גרידא אלא גם מהלך הרוח המתהווה.** כך, למשל, אגף המודיעין וחיל-האוויר הנמצאים בליבת העשייה במב"ם זוכים לקשב פיקודי ומשאבים רבי ערך ביחס למערכים האחרים. כמו כן, תהליך לימוד הלקחים והטמעתם כתוצאה מפעילות השגרה מעלה חשש שמא

יהיה זה לימוד מוטעה של התנהגות האויב. במילים אחרות, האם הניסיון הנלמד הוא הניסיון הנכון בעבור צה"ל ויכולתו לנצח במלחמה הבאה? נדמיין מבצע במב"ם שבו נתקפים מערכי האויב בעומק השטח באמצעות חדירת מטוסי חיל-האוויר את מערכות ההגנה האווירית של האויב. הם מבצעים זאת בהצלחה ואף מצליחים לבצע זאת פעם אחר פעם. על פי רוב, הפעולות במב"ם מתקיימות רק אם התקיים תכנון מבצעי ונוהל קרב סדור המגלם בתוכו "מודיעין מושלם". אך מצב דברים זה אינו יכול להיות במלחמה.

קל באימונים וקשה בקרב? רצף ההצלחות המבצעיות במב"ם ופעולה כמעט נטולת חיכוך מבצעי משמעותי, בשפת חיל האוויר פעולה "ללא אופוזיציה". זהו מצב העשוי להוביל את כוחותינו ומפקדינו ל"זחיחות" ואף לזלזול ביכולות האויב. לכן מתחדדת השאלה האם מפקדינו ולוחמינו התרגלו לכך? האם יוכלו הכוחות לפעול בהיעדר מודיעין זמן-אמת איכותי ומדויק? האם יקרה לנו מה שקרה במלחמת לבנון השנייה, כשכוחותינו נכנסו למלחמת תמרון בשטח סבוך והררי בשעה שהלך הרוח והניסיון המבצעי היו של "עימות מוגבל" במאפייני שטח אורבני בשטחי יהודה ושומרון. לא זו אף זו, האם השימוש הרב שנעשה במב"ם באמצעי חימוש מונחה מדויק יוצר בעבורנו אשליית הצלחה בלחימה, והאם הצלחה כזו אפשרית בעת מלחמה? נוסף על כך, אזרחי ישראל עשויים להתרגל למלחמה בלי מחיר כתוצאה מהיעדר תגובה (משמעותית) של האויב.

מהי, אם כן, נקודת האיזון בין פעולות המב"ם ובין המוכנות למלחמה? והאם הנקודה הזו קיימת בכלל? נדמה שכמספר העוסקים במלאכה כך (לפחות) מספר הדעות, בפרט כשכל גוף מעמיד את צרכיו בראש סדר העדיפויות. כן, גם במתח הזה לא צפויה הכרעה. ובכל זאת פטורים בלא כלום לא ניתן לצאת, ולכן, כדי לענות על שאלת הכשירות והמוכנות למלחמה שהיא בבחינת לחם חוקו של צה"ל, נבחן במה תורמת הכשירות המבצעית בשגרה לצה"ל ולמערכי השונים ביחס למוכנותם למלחמה. כך, למשל, פעילות חיל האוויר והיכולת שלו להתמודד מול מערכי טק"א מתקדם של האויב בזירה הצפונית הובילו לשיפור מבצעי (תכנון שליטה מבצעית וטכניקת הביצוע) ולשיפור מודיעיני (טיוב הצי"ח, מחקר עומק ומודיעין זמן אמת ועוד). החיכוך המבצעי בשגרה מפתח שיטות וטכניקות לחימה רלוונטיות לצד אמון במערכת וביכולתה להתמודדות עם אתגרים חדשים. ידע מהסוג הזה לא יסולא בפז, וכשהידע מתורגם לשיטת פעולה מבצעית, ונוצרים חיבורים ומפגשים בלתי אמצעיים בין האנשים, הזרועות והארגונים השונים, הם מכפיל כוח – הן מבצעי והן ארגוני – שספק רב אם היה ניתן לפתח אותם ולהטמיעו רק באמצעות תרגילי הכשירות למלחמה.

כשירות צבא למלחמה היא סוגיה סבוכה ומורכבת, אך עם זאת ניתן לראות בפרמטר ה"חיכוך המבצעי" – מתי הלוחמים והמסגרות הלוחמות היו "תחת אש" – את אחד הפרמטרים החשובים בהערכת הכשירות. כך, למשל, מרבית הטייסות בחיל

האוויר לא התחככו עם התמודדות ירי טילי טק"א לעברם מחוץ למטווחי החיל בדרום הארץ. ניתן לראות כיצד הפעילות במב"ם שיפרה את כשירות המערכים להתמודדות עם האיומים הללו. כך גם מערכות ה"חץ" ו"כיפת ברזל", שיירטו טילים שנורו לעבר מדינת ישראל כתוצאה מהחיוך המבצעי. לוחם שהתמודד עם עקת הקרב הוא לוחם טוב יותר, לא כל שכן מערכי הפיקוד והשליטה הנדרשים לתכנן ולשאת בתוצאות הפעילות. כל אלה משפרים את כשירותם למלחמה.

נוכח ההבנה שישנם מעט מערכים מבצעיים השותפים לפעילות במב"ם, עולה שדווקא כשירות מערכי הלחימה הקרקעית (חי"ר, שריון), האמורים לשאת ברוב נטל הלחימה במלחמה, כמעט אינה באה לידי ביטוי בפעילות המב"ם, ולכן נראה שמערכי הלחימה הקרקעית הם ה"סובלים" העיקריים מהתגברות מרכזיותה של תפיסת המב"ם במטה הכללי. הדבר מקבל ביטוי בכל הקשור להסטת משאבים להצטיידות בחימוש מדויק או להשקעה במודלים ופיתוח טכניקות לחימה לשגרה, שגוזלים זמן וכסף יקר ערך מהמערכים שאינם בליבת העשייה המבצעית בשגרה.

2. מוכנות המודיעין למלחמה

פגיעה נוספת במוכנות למלחמה קשורה למוגבלות היקף האיסוף ובמיקוד הצי"ח המודיעיני. כפי שתואר, לכל פעולה במב"ם יש תקורה גבוהה, בעיקר המשאב המודיעיני, כדי שהפעולה תהיה מדויקת ומוצלחת ותמנע הסלמה. הסטת הקשב והמשאבים המודיעיניים לאיסוף "כאן ועכשיו" פוגעת דה־פקטו במוכנות מערכי איסוף המודיעין לחירום.

3. הפעולה בשגרה משפרת את יכולות האויב

נראה שהמב"ם חידד ביתר שאת את "תחרות הלמידה" בין הצדדים. לאחר כל פעולה שאנו מבצעים אנו רואים כיצד הצד השני מתחקר, לומד, משפר ונהיה מתוחכם יותר – אנו עדים ל"מלחמת מוחות", להרמת חומות מודיעיניות ולהשלכה ישירה על האופן שבו הוא פועל. כך, לדוגמה, בחלק ממערכי הלחימה של האויב שנפגעו באופן תדיר על ידי ישראל, למד ועבר האויב מייבוא לייצור אמל"ח באופן עצמאי באופן מבוזר, נסתר וממוגן היטב.

4. סיכונים מדיניים

הקהילה הבין־לאומית מתנגדת באופן עקרוני לתקיפות מנע ועשויה לראות בהן תוקפנות ולא מהלך של הגנה עצמית. על כן, בתגובה לתקיפה ייתכנו עיצומים וצעדי ענישה בין־לאומיים שמחירים האסטרטגי גבוה. ראוי להדגיש שעד כה היו מספר אירועים בודדים שבהם ישראל נענשה או נדרשה להסביר פעולותיה במוסדות האו"ם או במוסדות בין־לאומיים אחרים (בית הדין בהאג ועוד).

חלק שלישי - האם המערכה מוצתה, או שמדובר באופן בו אנו בוחנים את הצלחתה?

אחת הטענות המהותיות נגד המשך המערכה (נוסף על מחירה שפורטו לעיל) היא מיצוי התועלת המבצעית שבה. כלומר, היא אינה מוסיפה ואף גורמת נזק. זוהי טענה מהותית, ועל כן נרחיב עליה.

קולות רבים מבכירי המערכת הביטחונית (בסדיר ובמיל") תוהים האם תפיסת המב"ם מול ההתבססות האיראנית בסוריה מיצתה עצמה, האם הגענו לקצה התפוקה המבצעית האפשרית ביחס לסיכונים הגלומים בה, האם יהיה ניתן לנהל מערכה כזו על אדמת לבנון ביחס לפוטנציאל ההסלמה ולהסתכן במלחמה (ידלין, 2018, עמ' 104-110), האם נדרש שינוי בשיטת הפעולה (לימור, 2019) והאם יש להתמקד רק בפרויקט "דיוק הטילים" של חיזבאללה.

כדי לקבוע האם המערכה מוצתה או אם אינה אפקטיבית דיה, עלינו לבחון זאת ביחס ליעדים שהוגדרו לה. יש הגורסים (מקריאת חומרי ה"צד השני") שאינדוקטריניזציית המב"ם הישראלי נחלה עד כה כישלון חרוץ חרף הצלחותיה הנקודתיות (ברון ושפירא, 2020). מסקנתם נסמכת על כך שאין סימנים ברורים בשטח לשינוי התנהגות היריב או לשינוי בחשיבה, ויש בה ביקורת נוקבת ביחס למחירים שהוא משלם (מילשטיין, 2019, עמ' 63-75).¹⁶ טענה נוספת מתארת את "פער העוצמה" - מדינת ישראל היא מדינה חזקה בעלת עוצמה צבאית, מדינית, טכנולוגית וכלכלית מרשימה, אך בפועל אנו מתקשים לתרגם את עוצמתה להשפעה אסטרטגית ולהשגת יעדי הביטחון הלאומי המרכזיים. הדבר נובע מתועלתם המוגבלת של מהלכים צבאיים מול אויבי ישראל העיקריים. הגיעה העת להפנים את הרלוונטיות הפוחתת למתכונת הנוכחית של המב"ם ולפתח גם פתרון אופרטיבי שתכליתו מהלך ממוקד מול אותם רכיבי התבססות קריטיים - ובראשם "פרויקט הדיוק" (ידלין, 2020, עמ' 50).

הטענות העוסקות ב"מיצוי המב"ם" הן מהותיות, ויש לבחון אותן לעומק, שהרי עלינו להימנע ככל הניתן מלהחזיק באסטרטגיה שאינה תקפה יותר, וגרוע מכך, עלולה להוביל למחירים גבוהים ואף למלחמה. לכן נעמיד מספר טיעוני בעד המערכה והכלים המאפשרים את המשכה.

1. בחינת מיצוי המערכה לאור בחינת ההישג המצרפי

בחינת הישג בודד במערכה מתמשכת מוביל בהכרח לתוצאה מוגבלת שאינה מצדיקה את הסיכון בהסלמה ואת המשאבים הכרוכים בה. אולם זוהי בחינה נקודתית המתעלמת ממכלול השיקולים שהיו קיימים באותה עת (מה היו החלופות? האם היו חלופות?), ומההקשר האסטרטגי הייחודי. לפיכך בבחינת הצלחה או כישלון יש לבחון את התוצאה המצרפית הנובעת מסך הפעולות - הן הישירות והן ההשלכות

¹⁶ מילשטיין מציין שעלינו להמשיך ולפתח את הכוח לקראת המערכות הגדולות שאליהן יידרשו צבא יבשה ומערך עורף חזק ומשמעותי. לכן יש להימנע מהסתת משאבים מהיערכות למצבי חירום אסטרטגיים.

העקיפות שלהן. מערכת התשה מאופיינת בראייה ארוכת טווח שממנה נגזרים יעדים ריאליים של צמצום פעולות האויב ושיבושן.

בחינת הפעולות בהקשר של מערכת התשה רצופה ומתמשכת עשויה לשנות את דפוס הפעולה שנקטנו עד כה. כך, למשל, אם נתכנן פעולה שתפגע בתשתיות או ברכיבים שערכיותם המבצעית מוערכת כבינונית או אפילו נמוכה, נמנע מלבצע אותה, שהרי התוצאה (האפשרית) אינה מצדיקה את הסיכונים הכרוכים בה. אולם בחינת ההקשר הרחב והאסטרטגי עשויה לראות דווקא בפעולה מעין זו פעולה ערכית וחשובה עוד יותר בשל ההקשר הייחודי שבו התקיימה (הקשרים מדיניים ואזורים). דוגמה נוספת היא ביחס ל"פעולות קטנות" השומרות על רצף מבצעי והיצרות לחץ. אלה עשויות אף הן להשפיע ולהוביל את האויב לעבור למצב מגונה. בכך נאט את קצב פעולותיו ונשבש את תוכניתו המבצעית.

כפי שכבר צוין, לכל פעולה במב"ם יש "השפעה עקיפה" המקבלת ביטויים שונים בחיזוק הקשר המדיני-אסטרטגי עם בעלות בריתנו לצד פיתוח שותפויות עם מדינות ערב המתונות באזורנו שיש להן אינטרסים דומים לשלנו. את כל אלו יש לראות כחלק מהתוצאה המצרפית של המערכה.

2. פעולה יזומה ו"עמימות"

קביעת עיתוי הפעולה ושמירה על "העמימות" מאפשרים לקברניטי המדינה גמישות רבה בקבלת ההחלטות בניהול המערכה. מצד אחד קיימת יכולת לפעול בצורה פרו־אקטיבית למימוש האינטרסים המדיניים אסטרטגיים; מן הצד השני היכולת לשקלל את עלויות המב"ם, כגון חשיפת מקורות מודיעין, חשיפת יכולות מבצעיות, הקצאת משאבים בשגרה על חשבון מוכנות למלחמה ואף השיקול של נטילת סיכון להסלמה למלחמה.

3. פרדוקס מלחמת המנע

קיים קושי לדעת האם הועילו פעולות המב"ם כל עוד האויב לא הוכרע בגינן. לכן קיים קושי אינהרנטי להצדיק ולתעדף את המשאבים במב"ם ביחס למוכנות למלחמה, הגם שבמקרה זה נדע אם היינו מוכנים אליה רק כשתפרץ. בה בעת תעמוד השאלה: האם פעלנו מספיק או האם יכולנו לעשות יותר כדי להחליש את האויב כשיכולנו.

חלק אחרון - תובנות - לאן ממשיכים?

1. תוצאות המב"ם גדולות מסך פעולותיה

תפיסת המב"ם אפקטיבית! אך יש לזכור שמדובר במערכה של התשה שבה אין "זבנג וגמרנו". נוכח התנאים המורכבים היא מצליחה לבטא ולממש אסטרטגיה צבאית ומדינית. זהו הביטוי האופרטיבי האפקטיבי ביותר (יחסי עלות-תועלת) שיש לנו כיום נגד אויבינו, מאז יצאנו מרצועת הביטחון ומרצועת עזה. **המב"ם מביאה**

לידי ביטוי את החוזקות הצבאיות שלנו, ונכון להיום אין לאויבינו מענה להן. זוהי התגשמות חלום עבור כל אסטרטג צבאי ומדיני.

כך לדוגמה, כשנשאל ראש אמ"ץ אלוף חליוה בריאיון האם רואים את יציאת האיראנים מסוריה במספרים היום? השיב: "כן. אני חושב שיום אחד כשנראה את ההיסטוריה, המערכה שבין המלחמות הישראלית (הפעולות החשאיות) של השנים האחרונות וגם של העת האחרונה תירשם כנקודת הצלחה למדיניות הישראלית" (בוחבוט, 2020).

2. שולי ביטחון

ניהוג המב"ם מחייב השארת שולי ביטחון, מכיוון שכל פעולה "רגישה" לתגובת היריב, כך שהערכת חסר או לעיתים הערכת יתר של האויב עשויה להוביל להסלמה. יחד עם זאת, על קברניטי צה"ל להמשיך לפתח ולחזק את המסגרת התפיסתית של המב"ם, ולזכור שבדומה לכל מערכה יהיו אירועים שלא צפינו אותם. אם זה נובע מהערכה לא נכונה שלנו, ואם מהערכה לא נכונה של האויב את כוונותינו. **עלינו להתכונן לכך שהסלמה תתרחש, וזהו עניין של זמן וההקשר המתאים מבחינת האויב.** אז תישאלנה שאלות מהותיות על ערכה של אותה פעולה "בדידה" – זו שבגינה החלה ההסלמה. אך גם במצב זה עלינו לזכור שהלחץ והרדיפה המתמשכת אחרי אויבינו תוך פגיעה בהם בשטחם, במקום שבו הם מרגיש מוגנים ובטוחים, משמשים למעשה חלק מעוצמת המב"ם, ובזה חשיבותה. לכן, אפילו אם יהיו נפגעים בקרבנו, יש להמשיך ולפעול בשום־שכל ולא לרפות ידינו. האויב מגיב כשבאמת קשה לו ואין לו מוצא אחר, ובתגובתו הוא ירצה לשנות את כללי המשחק שאנו יצרנו, ואנו, מנגד, צריכים להמשיך לפעול ולעצב את הכללים שבהם נוה לנו לפעול ולשמור על האינטרסים של ישראל ועל חופש הפעולה המבצעי.

3. לכל מערכת גבולות ומגבלות

המב"ם פועלת אל מול הרתעת הצד השני ממלחמה. תכליתיה הן להתיש את האויב, להחלישו ולשבש את תוכניותיו, וכתוצאה מכך לשמר ולשפר את ההרתעה של מדינת ישראל וצה"ל, כמו גם להביא את צה"ל מוכן יותר למלחמה בעוד הצד השני נחלש. אין ספק שעם מוטיבציית האויב להמשיך ולהתעצם באמל"ח תמשיך השאלה באיזו עוצמה, ועלינו להמשיך לדון כל העת עד כמה החלשנו אותו (יהיה מי שיטען שדווקא פעולותינו הובילו ללכידות שורות בקרב אויבנו).

4. תחרות למידה וסימון חולשות - שכרנו בהפסדנו

מוטיבציה אינה פרמטר יחיד. חלק מטיעוני הנגד להמשך המב"ם נובעים מטענה בסיסית הגורסת שתקיפה אמל"ח מסוג אחד והשמדתו עשויות להביא במקומו אמל"ח אחר, שלעיתים אף יהיה משופר מזה שהיה קודם ברשות היריב, ובכך יצא

שכרנו בהפסדנו. יתרה מכך, בתקיפתנו סוג א' ולא סוג ב', ייתכן שאנו מסמנים ליריב את חולשתנו. לכן עלינו לזכור שהשתנות האויב נעשית לאור החיכוך והלימוד המבצעי שלנו מולו, אך הבשורה הטובה לכל אלה היא, **שאם נרצה, ניתן יהיה להשפיע על היריב להאט את קצב ויכולת הלימוד שלו את יכולותינו המודיעיניות והמבצעיות** (גלילי, 2019).

סיכום

אנחנו במלחמה! מלחמת מנע. [...] מלחמה זו יוזמים מתוך תפיסה שעומות צבאי שאין סכנתן מיידית הוא בלתי נמנע, ולכן כל דחייה שלו תגרור סיכון גדול מן הסכנה המיידית לאינטרסים החיוניים של המדינה היום". (המילון למונחי צה"ל, 1998).

מלחמת המנע משיגה את מטרותיה: דחיית המלחמה עם איראן ו"צבאות הטרור" בתנאים הנוחים מדינית ואסטרטגית למדינת ישראל

עם זאת, עלינו לזכור שכל תפיסה תחומה בזמן ובהקשר, ולכן יש להימנע מהיאחזות ב"קרנות המזבח" ויש לבחון האם חלו שינויים בהקשר ובסביבה האסטרטגית. כמו כן עלינו להיזהר מההצלחות שחווינו בשנים האחרונות ומשיכרון הכוח, ולזכור שאנו פועלים במערכת סבוכה ומורכבת שבה לכל פעולה יש יותר מתוצאה אפשרית אחת. למרות זאת, ולצד אזהרות אלה, המב"ם מאפשרת חופש פעולה מבצעי ואסטרטגי רחב לדרג המדיני ולדרג הצבאי. היכולת ליזום או להגיב מול מספר חזיתות במקביל, לפעול רחוק מהגבול, להקרין עוצמה ולשכנע "שכנוע חמוש" את אויבינו בנחישותנו. כל אלה, לצד בחירת העיתוי המועדף לפעולה, מאפשרים לשלוט (ככל הניתן) בהסלמה. כמו כן, ניתן לראות כיצד המב"ם הנמיכה משמעותית את מחירי הביטחון ביחס לעלויות ששילמה כלל מערכת הביטחון, כשהיו חיילי צה"ל בעומק השטח הלבנוני (אבטחת שיירות, אחזקת מוצבים ואבטחתם ועוד...).

תפיסת המערכה שבין המלחמות לא מוצתה, אך עליה לעבור התאמות ביחס להקשר חדש המתהווה כל העת. התפיסה מביאה לידי ביטוי את עליונות צה"ל ומערכת הביטחון, ומאפשרת לפעול כמערכה התשתית ומתמשכת מול האויב. יש להמשיך ולנהג אותה בשום-שכל תוך הבנה ברורה שבמוקדם או במאוחר יהיו מחירים ואף תהיה הסלמה אך עם זאת, יתרונותיה עולים על חסרונותיה. יש להעמיק ולשכלל את מלחמת המנע, וכמו בכל תפיסה במערכת צבאית-שמרנית, להמשיך לשאול ולברר: מהם יתרונותיה? מהם חסרונותיה? מהי התכלית האסטרטגית? השאלות צריכות להמשיך וללוות את העוסקים במלאכה. רק כך נוכל להשתפר לשנות ולהתאים את המערכה לגבולותיה החדשים.

רשימת מקורות

- אבנרי, אריה (1969). **פשיטות התגמול**. ספריית מדים.
- אורטל, ערן (2019). "את מי אנחנו מפחידים? התפתחות הגישה הצה"לית למבצעי גמול והרתעה מול ארגוני טרור וגרילה". **בין הקטבים** 19 עמ' 39-64.
- אורטל, ערן וידעי, תמיר (2013). "פרדיגמת סבבי ההרתעה - דפוס אסטרטגי ודוקטרינה במבוי סתום". **עשתונות** גיליון 1, עמ' 1-23.
- אוריון, אסף ודקל, אודי (2016). "הערכה אסטרטגית לישראל 2015-2016", האם המענה והמוכנות של ישראל מתאימים לאתגרי הביטחון הנשקפים לה? **INSS**.
- איזנקוט, גדי (2020) "עמוס ידלין מראיין את הרמטכ"ל היוצא, גדי איזנקוט". **INSS**.
- אייכנר, איתמר (19.7.18). "המוסד סייע בסיכול פיגוע איראני בצרפת". **YNET**.
- אלון, ניצן ופרייזלר-סוויירי, דנה (2019). "ריצת מרתון ותקיעת מקלות בגלגלי האויב, המערכות שבין המלחמות בצה"ל". **בין הקטבים** 22-23, עמ' 13-31.
- איילנד, גיורא (2011). "סוף מעשה במחשבה תחילה". **INSS**, **צבא ואסטרטגיה** כרך 3, גיליון 3, עמ' 63-67.
- אמיר, נועם (21.7.19) "ישראל פיתחה מטבע וירטואלי ייחודי: מודיעין". **מקור ראשון**.
- אסטרטגית צה"ל (2018).
- בוחבוט, אמיר (29.04.2020). "ראש אגף המבצעים בצה"ל: הפעולות החשאיות בסוריה נמשכות, ודוחקות את איראן החוצה". **וואלה**.
- בוחבוט, אמיר (04.09.2018). "יותר מ-200 מטורות בשנה וחצי: צה"ל חושף את היקף התקיפות בסוריה". **וואלה**.
- בן ישי, רון (13.01.2019). "שוברים עמימות: לידע את האיראנים על מה שמחולל סולימאני". **YNET**.
- ברון, איתי ושפירא, איתי (2020). "הערכה אסטרטגית לישראל 2019-2020", על סף הסלמה: ריבוי אתגרים מחייב אסטרטגיה חדשה". **INSS**.
- בר, נטע, סיריוטי, דניאל ושמואל אלמס, דין (20.11.2019). "תקיפה חריגה בהיקפה בסוריה: צה"ל פגע בעשרות מטורות של כוח קודס האיראני". **ישראל היום**.
- גולן, אודי (2020). "מלחמה בלי כוונה? הסלמה בלתי מתוכננת כגורם למלחמה במזרח התיכון". פרסומי מרכז דדו.
- גלילי, רוה (2019). "המב"ם והמאמץ הנעלם". **בין הקטבים** 22-23, עמ' 75-92.
- דקל, אודי, ולנסי, כרמית ומזרחי, אורנה (2020). "הערכה אסטרטגית לישראל 2019-2020", הזירה הצפונית: לקראת עימות רחב היקף". **INSS**.
- דקל, אודי ושוסטרמן, נועה (21.09.2020). "מאחורי הקלעים של הסכם אברהם, תובנות מקבינט המכון למחקרי ביטחון לאומי". **INSS**.
- המילון למונחי צה"ל (1998).
- הנקין, יגיל (2018). "מחיר גבוה לדמנו, תפיסות הביטחון הישראליות, מפעולות התגמול ועד ל'צוק איתן'". **בין הקטבים** 15, עמ' 17-42.
- ואד, יהודה (2019). "מחויבי ברזל לחומה בצורה, 'תסמונת הגדר' בגבולות ישראל והשפעתה על צה"ל". **בין הקטבים** 22-23, עמ' 165-178.
- טל, דוד (1998). תפיסת הביטחון השוטף של ישראל - מקורותיה והתפתחותה, 1949-1956. באר שבע: אוניברסיטת בן גוריון בנגב.
- ידלין, עמוס (21.03.2018). "דוקטרינת בגין - לקחי אוסיראק ודיר א'זור". **INSS**, **מבט על** גיליון 1037, עמ' 1-3.

- ידלין, עמוס (2018). "הערכה אסטרטגית לישראל". *INSS* 2019-2018, עמ' 110-104.
- ידלין, עמוס (2020). "הערכה אסטרטגית לישראל 2020-2019", על סף הסלמה: ריבוי אתגרים מחייב אסטרטגיה חדשה". *INSS*, עמ' 50.
- לוטוואק, אדווארד (2002). **אסטרטגיה של מלחמה ושלוש**. הוצאת מערכות, עמ' 293-276.
- לימור, יואב (7.11.2019). "בצה"ל מודים: "המערכה שבין המלחמות" - הסתיימה". **ישראל היום**.
- ליש, גור (2019). "תפיסת הביטחון בשגרה". **בין הקטבים** 19, עמ' 131-119.
- לסלי, אוהד (2019). "השתנות תפיסתית או התאמות טקטיות? למידה והשתנות באזור הביטחון בלבנון בשנים 1996-1995". **יסודות** 1, עמ' 267-257.
- מילשטיין, מיכאל (2019). "אל מערכה בין אל "חורוב" תפיסת המב"ם בעייני האויב". **בין הקטבים** 23-22, עמ' 75-63.
- מלמן, יוסי (2.2.18). "הרעשה כבדה: ישראל מגבירה איומיה לעבר איראן ולבנון". *Forbes Israel*.
- סטיב רוזן (2019). "חדשנות צבאית והקרנת כוח". **בין הקטבים** 21-20, עמ' 45-33.
- קובוביץ, יניב (23.7.2020). "על רקע הרג פעיל חיזבאללה, צה"ל תגבר כוחות סמוך לגבול הצפון". **הארץ**.
- קוזין, יניר (25.06.2019). "פגישה משולשת של היועצים לביטחון לאומי: רגע קריטי במזרח התיכון". **מעריב**.
- שיפטן, דן (2018). "הגיונה האסטרטגי של המערכה שבין המלחמות". **בין הקטבים** 15, עמ' 122-99.
- תורת המבצעים, מטכ"ל 3 - תת - 01, עמ' 51.
- תמיר, משה (צ'יקו) (2005). **מלחמה ללא אות**. הוצאת מערכות.
- Berman, Lazar and Friedman, Yaniv (2017). "Conflicts in the Gray Zone: A Challenge to Adapt "The Suppressed Sword: Legitimacy Challenges in Gray Zone Conflict". *Dado Center*.